

תקנון אתיקה במחקר

מכללת אפרטה הציבה לעצמה מטרה לקדם את נושא המחקר בקרב הסגל תוך שאיפה למצוינות אקדמית. עם זאת עלינו לזכור כי המצוינות האקדמית נמדדת לא רק בתוצרים המחקריים, אלא גם בתהליך שננקט במהלך תכנון המחקר, ביצועו ופרסומו, תוך דגש על ערכים של שקיפות והגינותו של החוקר. כל זאת תוך הקפדה על התנהגות ראויה ועל מחויבות לעקרונות של אמת, של יושרה ושל חופש בחירה.

תקנון האתיקה במחקר נכתב על מנת להציג עקרונות אתיים במחקרים של חברי סגל, של סטודנטים ושל עוזרי מחקר. כמו כן נועד התקנון לספק מענה ולייעץ במגוון סוגיות, דילמות והתלבטויות העולות מהשטח בכל הנוגע לתכנון מחקר, לביצועו ולפרסומו.

החובות והזכויות במישור האתיקה המחקרית מתחלקות לארבע קטגוריות: חובות ביחס למשתתפי המחקר; חובות ביחס למממני המחקר (ועדת המחקר); חובות ביחס לקהילת החוקרים בחינוך (עמיתי מחקר); חובות ביחס לאנשי המקצוע במחקר (עוזרי מחקר).^{2,10}

1. עקרונות כלליים

- **חופש:** עמיתי מחקר ותלמידי מחקר יבצעו את מחקרם מתוך בחירה חופשית בלא השפעות זרות, בכפוף לאילוצים אתיים ומקצועיים.
- **אחריות:** עמיתי מחקר אחראים לכל היבטי האתיקה במחקר, לרבות שמירה על כבודם ועל פרטיותם של משתתפי המחקר, ומתוך רגישות מרבית, ללא הפעלת לחץ ישיר או עקיף.
- **שיתוף פעולה:** עמיתי מחקר יציגו את תוצריהם בהגינות ובדיוק, תוך ציון תרומתם של אחרים למחקר. על עמיתי המחקר לשמש דוגמה של פתיחות ושקיפות תוך הכרה בתרומתם

של אחרים ברעיונותיהם. כמו כן על עמיתי המחקר להבטיח כי כל התורם תרומה משמעותית בתהליך החיפוש המשותף אחר הידע יוצג כמחבר. סדר המחברים והקרדיט יבטאו בפועל את היקף התרומה המדעית או המקצועית של כל חוקר, ללא קשר לסטטוס שלו. קבלת החלטות אלה תבוצע במשותף ובהדדיות, טרם ביצוע המחקר. כל זאת מתוך שאיפה לכך שהאופן שבו יוצג המחקר בפרסום המדעי, יקדם את הרווחה הכוללת של כל המעורבים ביצירתו, באופן תואם לרמת תרומתו של כל חוקר הזכאי להכרה ראויה בתרומתו, הן ברמת התהליך המחקרי והן ברמת התוצר הסופי.

- **יושרה:** עמיתי מחקר יציגו את פרי עמלם תוך יושרה ונאמנות למקורות, ללא הטיה או זיוף ממצאים. החוקרים יבצעו את תהליך הכתיבה תוך שימוש הוגן במקורות מידע ושמירה מרבית על מקוריות התוצר. קרדיט למקורות מידע יינתן על פי הסטנדרטים המקובלים בעולם האקדמי. 6,2,1

2. הגדרת מושגים

מחקר - פרויקט שמטרתו לימוד נושא מדעי, תופעות חינוכיות, פסיכולוגיות או חברתיות, על-ידי איסוף מידע בשטח, ניתוח והסקת מסקנות, במטרה לגלות פרטים לא ידועים להבנת הנושא בצורה חדשה. הפעולות לאיסוף ממצאים במחקר החינוכי משתנות על פי מטרות המחקר והפרדיגמה המחקרית. הנפוצות שביניהן: חלוקת שאלונים או עריכת מבחנים למשתתפים, התבוננות במשתתף (תצפית), ראיונות עמו, ניתוח תוכן של תיקים אישיים או מידע אישי אחר. פעמים רבות מחקרים בחינוך מלווים שינויים הנערכים בשגרת החיים האישיים או המקצועיים של המשתתף בכיתה, בבית-הספר, בגן הילדים או בבית. לעתים קרובות שינויים אלה נערכים ומופעלים ביוזמת חוקר לצרכיו המקצועיים או המחקריים.

משתתף במחקר - אדם שלגביו משיג החוקר מידע לצרכי מחקרו על ידי ביצוע תהליכים שפוחט

לעיל.

עמית מחקר - שותף פעיל במחקר התורם בהיבט מקצועי, אקדמי או לוגיסטי, ומקדם פרויקט מחקרי והנו בעל זכויות פרסום על ממצאיו ותוצריו.

עוזר מחקר - גורם מקצועי המבצע מגוון פעולות הנדרשות לטובת מחקר (כגון איסוף ממצאים, הפעלת הליכי מחקר ותכניות התערבות, ניתוח תוכן, ייעוץ בתכנון מחקר ובבניית כלים, עיבוד סטטיסטי של ממצאי מחקר, קידוד ושכתוב מידע, עריכה לשונית של תוצרי המחקר ועוד). בתפקיד עוזר מחקר מועסקים לרוב סטודנטים מצטיינים (אך לא רק), המעורבים במחקר ותורמים לקידומו במגוון דרכים, בתמורה לתשלום וללא זכויות פרסום על ממצאי המחקר ותוצריו. 7,2,1

3. יחסי גומלין במחקר

א. קשר בין חוקר למשתתפים במחקר

- החוקר יקפיד על כללי אתיקה למחקר בבני אדם, המושתתים על העקרונות של שמירה על פרטיות הנחקר, על אנונימיות, על הסכמה מדעת, על שקיפות בקשר למטרות המחקר ולאופן שבו ייעשה השימוש במידע, ועל הסיכונים האפשריים, תוך שאיפה למנוע כל מצב של ניגוד אינטרסים ככל הניתן. על החוקר להתחשב גם בזכויותיהם, בכבודם ובפרטיותם של אנשים הקשורים ישירות למשתתף (כגון בני זוג וקרובי משפחה) העלולים להיפגע מן המחקר, אף על פי שהם עצמם אינם משתתפים בו.
- במקרים שבהם הנבדקים הם קטינים או בגדר "אוכלוסיות חלשות" (נכים/ בעל צרכים מיוחדים), יש לדאוג לקבלת אישור מפורש מהגורמים האחראים (הורה/ אופוטרופוס).

- האחריות על עמידה בסטנדרטים האתיים חלה על חוקר המבצע את המחקר. תפקידה של ועדת האתיקה במחקר הוא ללוות את החוקר בייעוץ ולהמליץ בפניו על הדרך האופטימאלית לקידום הפרויקט המחקרי ולהפקת תועלת מירבית לחוקר ולחברה תוך שמירה על פרטיותם ועל כבודם של המשתתפים, ובאופן שלא ינוצלו ולא ייפגעו כתוצאה מכך.
- במחקרים המתבצעים על ידי סטודנטיות או על ידי עוזרי מחקר, החוקר הראשי יישא באחריות לבדיקת ההיבטים האתיים של המחקר. ^{1,5,7}

ב. קשר בין מנחה למונחה

- הנגישות לסטודנטים ולתוצריהם הלימודיים הנה בעלת פוטנציאל רב עבור מרצה המשמש גם כחוקר. סוגיות אתיות העולות במקרה זה נובעות באי שוויון בהיבט של יחסי הכוח והסמכות בין מרצה לסטודנטים. הדרך המומלצת הנה לבקש את הסכמתו של הסטודנט לאחר סיום הקורס ומתן הציונים, או לחילופין לשלב במחקר עמית שיפנה לסטודנטיות בתמורה לתגמול סמלי ומחוי לשעות הקורס. בשני המקרים יש לנהוג בשקיפות מירבית, להסביר לסטודנט כי לאור הסכמתו, הקורס שבו הם לומדים מלווה על ידי מחקר. מומלץ לנצל הזדמנות זו על מנת לפתח שיח על דרכי המחקר שבו הסטודנטים שותפים, להציג את ממצאי המחקר ולדון יחד במסקנות העולות מן המחקר. מאחר שמדובר במוסד להכשרת מורים, נקיטה בצעדים הדידקטיים עשויה להוביל לפיתוח חשיבה מחקרית-פדגוגית בקרב סטודנטיות ולתפיסת "מורה כחוקר" הכה רלוונטית למתכשרים להוראה. ^{3,13}

ג. הקשר בין החוקר לעוזרי המחקר

- הקשר בין החוקר לבין עוזריו יתבצע על בסיס הזמנת עבודה רשמית (איסוף נתונים, תכתוב, תמלול, קידוד, ייעוץ, עיבוד סטטיסטי, עריכה לשונית). התשלום יבוצע על ידי החוקר על בסיס דיווח שעות ופירוט העבודה שנעשתה, וכנגד חשבונית מס / קבלה.
- הקוד האתי מעלה מספר סוגיות בדבר העסקת סטודנטים כעוזרי מחקר. על המרצה להפעיל שיקול דעת על מנת למנוע פגיעה בזכויותיהם של סטודנטים לחופש בחירה בנושא מחקר או כתיבת עבודה אקדמית, של ניצולם לרעה כאוספי נתונים. יש להימנע מהכנסת שיקולים זרים בתכנון הקורס ובקביעת דרישות הקורס וחובותיו. הנהלים האתיים המקובלים בעולם מאפשרים להעסיק סטודנט כעוזר מחקר במסגרת פרויקט שאותו מבצע המנחה על פי המתווה המתואר בסעיף הקודם, ולאחר מתן ציון בלבד, זאת על מנת למנוע מצב של ניגוד אינטרסים ושיקולים זרים בהערכת סטודנט. ^{2,3,4,12}

ד. הקשר בין החוקר לעמיתיו

- הקוד האתי מאפשר שיתופי פעולה מחקריים בין מרצים המלמדים במוסד, בין חוקרים ותיקים לצעירים, בין מנחה למונחים, על בסיס תוצרת משותפת או על בסיס עבודות מחקר שהסטודנטים מבצעים במסגרת חובותיהם האקדמיים. במקרים שבהם עמיתי מחקר הם סטודנטים, מומלץ לתאם שיתוף פעולה מסוג זה בתום הקורס ולאחר מתן הציון. זאת מתוך שאיפה למנוע ניגודי אינטרסים ומצבים של ניצול סמכות.

- סדר המחברים בפרסום ייקבע על פי הנורמות המקובלות בעולם האקדמי, בהתחשב בהיבטים של המנהיגות והתרומה של כל אחד מהמשתתפים, בהיבט האקדמי והמקצועי.

10,9

- שיתופי פעולה מחקריים בין חברי הסגל האקדמי הנם מודל מקובל ונפוץ בעולם האקדמי, בכפוף לעקרונות של הסכמה מדעת, של שקיפות ותכנון מוקדם של חלוקת התפקידים

בפרויקט ושל סמכותה על סדר הצגת הכותבים במאמר העתידי. כל זה בהתחשב בניתוח המנהיגות והתרומה של כל אחד מהמשתתפים, בהיבט האקדמי (ניתוח נתונים וכתובה), וכן בהיבט הפעלת הליך המחקר (איסוף הממצאים).^{2,8,9}

ה. הקשר בין החוקר לגוף המממן את המחקר

- על החוקר לשאוף לפרסם מאמר על סמך המחקר שעליו התקבל מימון מתוך תפיסה כי המענק נועד לקדם את פעילותו המחקרית וכן את מוניטין המכללה כמוסד חוקר.
- בתוצרים מחקריים שמומנו על ידי ועדת המחקר תופיע במכללת אפרתה כשיוך מוסדי ראשון של החוקר.
- על החוקר למלא ולהגיש טופס "הצהרת החוקר" לוועדת האתיקה טרם איסוף הממצאים, שבו יתחייב כי מחקרו יתבצע תוך שמירה על כללי האתיקה המקובלים בתחום המקצועי במכללת אפרתה, טרם איסוף הנתונים. במכתב זה יפרט החוקר סוגיות אתיות שעלו במהלך תכנון המחקר ופתרונות מוצעים. על החוקר לכבד הצהרה זו ולעמוד בכל סעיפיה.
- על החוקר לעמוד בהתחייבות לוועדת האתיקה הן בנוגע לאופן ניצול המענק והן בנוגע להחזר הוצאות.
- יש לנהוג בשקיפות מירבית בעת הגשת דוחות תקופתיים לגבי המחקר ולגבי ניצול התקציב. הדוחות התקופתיים יישקפו את אופן התקדמותו של המחקר ואת אופן ניהול התקציב שהוקצה עבורו.^{2,1}

רשימת מקורות

1. אילון, מ. (2012). תקנון ועדת האתיקה של המכללה האקדמית בוינגייט.
 2. גוברמן, ע. וארביב, ר. (2016). אתיקה במחקר החינוכי: עקרונות יסוד, אסדרה פורמלית וועדות מוסדיות. רשות המחקר, מכון מופ"ת.
 3. גלושנקוף, ק. ועזר, ח. (2012). אתיקה במחקר בחינוך: שיח של סמכות ואכפתיות במרחב שבין מרצה לבין סטודנט. הוראה באקדמיה, 2, 30-35.
 4. כפיר, ד', שמאי, ש' וקנין ע' (2001). סוגיות ודילמות אתיות במחקר במכללות להכשרת עובדי הוראה וחינוך. דפים, 32, 10-29.
 5. אוניברסיטת תל אביב. וועדת אתיקה אוניברסיטאית. באתר.
 6. אוניברסיטת תל אביב. תקנון בנושא התנהגות ראוייה במחקר.
 7. שאנן- המכללה הדתית לחינוך. תקנון אתיקה למחקר.
-
8. American Educational Research Association. 2011. Code of Ethics. Available at: [http://www.aera.net/Portals/38/docs/About_AERA/CodeOfEthics\(1\).pdf](http://www.aera.net/Portals/38/docs/About_AERA/CodeOfEthics(1).pdf)
 9. AERA (2004). Ethical standards - III. Guiding standards: Intellectual ownership. American Educational Research Association. <http://www.aera.net/aboutaera/?id=175>. Retrieved
 10. British Educational Research Association. (2011). Ethical Guidelines for Educational Research
 11. Kfir, D., & Shamai, S. (2002). Ethical issues and dilemmas in research at teachers' colleges. *Education*, 123(1), 134.
 12. Richman, K.. & Alexander, L. (2006). Ethics and research with undergraduates. *Ethics and Education*, 1(2), 163-175.